

INGLIZ VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA BOLALIK OLAMI MUAMMOLARI YARATISHDA IJODKOR KREOSI

Rashidova Sevara Akmal qizi
ORCID:0009-0009-9795-5172
rashidovasevara2000@gmail.com
Turon universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ingliz va o‘zbek adabiyotida bolalik olami muammolarining badiiy talqini, bola obrazini yaratishda ijodkor konsepsiyasining o‘rni hamda bolalik bilan bog‘liq ijtimoiy-psixologik masalalarning lingvopoetik ifodasi qiyosiy-tipologik jihatdan tadqiq etiladi. Tadqiqot materiali sifatida Charlz Dikkensning “Oliver Twist”, Mark Tvenning “The Adventures of Tom Sawyer”, G‘afur G‘ulomning “Shum bola” va Oybekning “Bolalik” asarlari tanlangan. Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, kontekstual, tavsifiy-tahliliy va lingvopoetik metodlardan foydalanish nazarda tutiladi. Asarlarda bolalikning ijtimoiy himoyasizlik, erkinlikka intilish, oilaviy munosabatlar, ma’naviy shakllanish va xotira bilan bog‘liq jihatlari o‘rganiladi. Shuningdek, yumor, kinoya, kontrast, qahramon nutqi va retrospektiv bayon kabi badiiy vositalarning muallif konsepsiyasini ifodalashdagi vazifalari yoritiladi. Qiyosiy tahlil bolalik mavzusining umuminsoniy xususiyatlari bilan bir qatorda, uning milliy-madaniy muhit va individual ijodiy uslubga bog‘liq jihatlari aniqlashga yo‘naltirilgan.

Kalit so‘zlar: bolalik olami, ijodkor konsepsiyasi, bola obrazi, qiyosiy adabiyotshunoslik, lingvopoetika, badiiy diskurs, ijtimoiy muhit, psixologik tasvir, yumor, kinoya, retrospektiv bayon, milliy-madaniy xususiyat

THE CREATIVE APPROACH TO PORTRAYING THE WORLD OF CHILDHOOD IN ENGLISH AND UZBEK LITERATURE

Rashidova Sevara Akmal qizi
ORCID: 0009-0009-9795-5172
rashidovasevara2000@gmail.com
Turon University

Abstract: This article examines the representation of childhood in English and Uzbek literature, focusing on the author's artistic conception and the linguopoetic expression of social and psychological issues associated with childhood. The study draws on Charles Dickens's Oliver Twist, Mark Twain's The Adventures of Tom Sawyer, G‘afur G‘ulom's Shum bola, and Oybek's Bolalik. It employs comparative-

typological, contextual, descriptive-analytical, and linguopoetic approaches. Particular attention is paid to childhood vulnerability, the desire for freedom, family relationships, moral development, and memory. The article also considers the functions of humour, irony, contrast, character speech, and retrospective narration in conveying the author's conception of childhood. The comparative perspective aims to identify universal aspects of childhood representation as well as features shaped by cultural context and individual literary style.

Keywords: world of childhood, concept of the creator, image of the child, comparative literary studies, linguopoetics, artistic discourse, social environment, psychological portrayal, humor, irony, retrospective narrative, national-cultural characteristics

KIRISH Bolalik inson hayotining muhim bosqichi bo'lish bilan birga, badiiy adabiyotda murakkab ijtimoiy, psixologik va ma'naviy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Bolalik olamining adabiy talqini orqali jamiyatning axloqiy mezonlari, oilaviy munosabatlari, tarbiya tamoyillari, ijtimoiy tengsizlik va insonning shaxs sifatida shakllanish jarayonlari yoritiladi. Shu sababli bola obrazini o'rganish faqat qahramon xarakterini tavsiflash bilan cheklanmay, ijodkorning inson, jamiyat va bolalik haqidagi estetik-falsafiy qarashlarini aniqlashga ham xizmat qiladi.

Bolalik tushunchasining tarixiy va madaniy mazmuni turli davrlarda o'zgarib borgan. Philippe Ariès bolalik haqidagi tasavvurlarning tarixiy shakllanishini tadqiq etib, bolalikni muayyan ijtimoiy va madaniy sharoitlar bilan bog'liq hodisa sifatida o'rganishga zamin yaratgan.¹ Ushbu yondashuv bolalik obrazini faqat individual tajriba sifatida emas, balki jamiyatning bola haqidagi tasavvurlari bilan uzviy aloqada tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Ingliz adabiyotida Charlz Dikkensning Oliver Twist romani bolalarning ijtimoiy himoyasizligi, yetimlik va ijtimoiy adolatsizlik muammolarini yoritishda muhim o'rin tutadi. Mark Tvenning The Adventures of Tom Sawyer asarida esa bolalikning sarguzashtga moyilligi, erkinlikka intilishi, o'yin va tasavvur olami hamda kattalar dunyosi bilan munosabati badiiy talqin etiladi. Mazkur asarlarda bolalik turli estetik yondashuvlar orqali ifodalanib, bola obrazining jamiyat bilan munosabati markaziy masalalardan biriga aylanadi.

O'zbek adabiyotida G'afur G'ulomning Shum bola qissasi bolalikning murakkab turmush sharoitlari, qahramonning topqirligi, yumor va sarguzashtlar orqali ifodalanishi bilan ahamiyatlidir. Oybekning Bolalik asarida esa xotira, bolalik taassurotlari va ijtimoiy muhitning shaxs shakllanishiga ta'siri muhim o'rin egallay¹⁴di. Bu asarlar bolalikning milliy-madaniy muhit bilan aloqasini hamda

¹ Ariès, P. Centuries of Childhood: A Social History of Family Life. Translated by Robert Baldick. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

individual xarakter xususiyatlarining badiiy ifodalanishini o'rganish uchun asos bo'la oladi.

Bolalar adabiyotini nazariy jihatdan o'rgangan Perry Nodelman bolalar uchun yozilgan adabiyotda kattalar nuqtayi nazari va bolalik haqidagi tasavvurlar o'rtasidagi munosabatlarga e'tibor qaratadi.² Bu qarash bolalik tasvirini tahlil qilishda qahramonning o'z nuqtayi nazari bilan muallifning badiiy pozitsiyasini farqlash zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, Geoffrey Leech va Mick Shortning badiiy nasr uslubiga oid tadqiqotlari matndagi til birliklarining xarakter yaratish va estetik mazmunni ifodalashdagi vazifalarini o'rganish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.³

Shunga qaramay, ingliz va o'zbek adabiyotidagi bolalik tasvirini bir vaqtning o'zida ijtimoiy muammolar, ijodkor konsepsiyasi va lingvopoetik vositalar kesishmasida tahlil qilish alohida ilmiy e'tiborni talab etadi. Ayniqsa, yumor, kinoya, kontrast, qahramon nutqi va retrospektiv bayonning bolalik konsepsiyasini shakllantirishdagi vazifalarini qiyosiy o'rganish muhimdir.

Tadqiqotning maqsadi ingliz va o'zbek adabiyotida bolalik olami muammolarining badiiy ifodalanishini qiyosiy-tipologik jihatdan tahlil qilish, ijodkor konsepsiyasining bola obrazini yaratishdagi o'rnini aniqlash hamda ushbu jarayonda qo'llanadigan lingvopoetik vositalarning estetik vazifalarini ochib berishdan iborat.

Tadqiqotning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalik olami va ijodkor konsepsiyasining nazariy asoslarini yoritish.
2. Tanlangan ingliz va o'zbek asarlarida bolalik bilan bog'liq ijtimoiy-psixologik muammolarni aniqlash.
3. Bola va kattalar dunyosi o'rtasidagi munosabatlarning badiiy ifodasini qiyoslash.
4. Yumor, kinoya, kontrast va retrospektiv bayonning lingvopoetik xususiyatlarini o'rganish.
5. Bolalik tasviridagi umuminsoniy hamda milliy-madaniy jihatlarning o'zaro munosabatini aniqlash.

Tadqiqot obyekti ingliz va o'zbek adabiyotida bolalik olami tasvirlangan badiiy asarlardan iborat. Tadqiqot predmeti esa mazkur asarlarda bola obrazini yaratish, ijodkor konsepsiyasini ifodalash va bolalik muammolarini yoritishda qo'llanadigan badiiy hamda lingvopoetik vositalardir.

Tadqiqotning asosiy ilmiy farazi shundan iboratki, bolalik olami turli milliy adabiyotlarda ijtimoiy muhit, erkinlik, axloqiy shakllanish va shaxsiy tajriba bilan bog'liq umumiy muammolar orqali ifodalansa-da, ularning badiiy talqini ijodkorning estetik pozitsiyasi, janr xususiyatlari va milliy-madaniy kontekstiga qarab farqlanadi.

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik, kontekstual, tavsifiy-tahliliy, lingvopoetik va diskursiv tahlil metodlaridan foydalaniladi. Ushbu metodlarning uyg'un qo'llanishi

badiiy matndagi mavzu va g'oyalarni qahramon xarakteri, til vositalari hamda ijtimoiy muhit bilan bog'liq holda o'rganish imkonini beradi.

Qiyosiy-tipologik metod ingliz va o'zbek adabiyotidagi bolalik tasvirining umumiy va farqli xususiyatlarini aniqlashga qaratiladi. Bunda Oliver Twist va Shum bola asarlaridagi ijtimoiy muhit bilan bog'liq muammolar, shuningdek, The Adventures of Tom Sawyer va Bolalik asarlaridagi bolalik tajribasi, erkinlik va xotira bilan bog'liq jihatlar qiyosiy tahlil qilinadi. Asarlar o'rtasidagi o'xshashliklar ularning tarixiy davri, janri va individual badiiy uslubidagi farqlarni hisobga olgan holda izohlanadi.

Kontekstual metod bola obrazining tarixiy, ijtimoiy va madaniy sharoit bilan munosabatini aniqlash uchun qo'llanadi. Dikkins asaridagi ijtimoiy himoyasizlik va kambag'allik muammolari XIX asr Angliyasining ijtimoiy sharoitlari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. O'zbek adabiyotidagi bolalik tasvirlari esa asarlarning yaratilish davri, ijtimoiy muhit va milliy turmush xususiyatlari asosida o'rganiladi.

Lingvopoetik metod badiiy matndagi leksik, semantik, sintaktik va stilistik vositalarning estetik vazifalarini aniqlashga xizmat qiladi. Bunda qahramon nutqi, dialog, kinoya, yumor, takror, kontrast, metafora va baholovchi birliklar tahlil qilinadi. Geoffrey Leech va Mick Shortning badiiy uslubni lingvistik o'rganishga oid yondashuvi bunday tahlil uchun muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi.³

Diskursiv tahlil bola va kattalar o'rtasidagi munosabatlarni, ijtimoiy me'yorlar va shaxsiy istaklar o'rtasidagi ziddiyatlarni hamda qahramon nutqining ijtimoiy vazifalarini o'rganishga yo'naltiriladi.

Tadqiqot materiali sifatida quyidagi to'rtta asar tanlangan:

- Charles Dickens Oliver Twist.
- Mark Twain The Adventures of Tom Sawyer.
- G'afur G'ulom Shum bola.
- Oybek Bolalik.

Tahlilda asarlarning asl matnlari va tekshirilgan nashrlaridan foydalanish lozim. Tarjima matnlariga murojaat qilinganda tarjimon tanlovi, semantik o'zgarishlar va stilistik tafovutlar ham hisobga olinadi. Bevosita iqtiboslar tegishli nashrning sahifa raqami bilan ko'rsatilishi kerak.

3.1. Bolalik olamining ijtimoiy muammolari

Bolalikni badiiy talqin qilishda ijtimoiy muhitning bola hayotiga ta'siri muhim o'rin tutadi. Bola qahramon ko'pincha jamiyatdagi tengsizlik, kattalar qarorlari va mavjud ijtimoiy me'yorlar bilan to'qnashadi. Shu sababli bolalik tasviri orqali jamiyatning axloqiy mas'uliyati va bolaga bo'lgan munosabati yoritilishi mumkin.

Charlz Dikkinsning Oliver Twist romanida Oliver obrazi ijtimoiy himoyasizlik sharoitida shakllanadi. Qahramonning yetimlik, qashshoqlik va kattalar tomonidan yaratilgan nohaq munosabatlar bilan to'qnashuvi bolalikning ijtimoiy muammolarini

ochib beradi. Muallif bola taqdiri orqali nafaqat individual iztirobn, balki jamiyatdagi axloqiy ziddiyatlarni ham ko'rsatadi.⁴

G'afur G'ulomning Shum bola asarida esa qahramonning murakkab turmush sharoitlariga moslashishi, topqirligi va yumor orqali voqelikka munosabat bildirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Asardagi kulgili vaziyatlar bolalikning tabiiy quvnoqligini ifodalash bilan birga, kundalik turmushdagi qiyinchiliklarni ham ko'rsatadi.⁵ Ikki asar o'rtasidagi qiyosiy munosabat bolalik muammolari turli badiiy strategiyalar orqali yoritilishini ko'rsatadi. Dikpensda ijtimoiy tanqid va dramatik ziddiyat yetakchi bo'lsa, G'afur G'ulomda yumor, sarguzasht va qahramonning topqirligi muhim ifoda vositalariga aylanadi.

3.2. Erkinlik va mustaqillikka intilish

Bolalik olamining muhim xususiyatlaridan biri bolaning mustaqil tajriba orttirishga va o'z imkoniyatlarini sinab ko'rishga intilishidir. Bu xususiyat Mark Tvenning The Adventures of Tom Sawyer asarida yorqin namoyon bo'ladi. Tomning sarguzashtlarga qiziqishi, o'yin va tasavvurga moyilligi hamda kattalar tomonidan belgilangan tartib-qoidalarga munosabati bolalikni mustaqil tajriba maydoni sifatida ko'rsatadi.⁶ Qahramonning xatti-harakatlari orqali erkinlik, mas'uliyat va ijtimoiy talablar o'rtasidagi ziddiyat badiiy ifodalanadi. Oybekning Bolalik asarida bolalik tajribasi xotira va kuzatuv orqali yoritiladi. Asarda bolalik voqealarining ahamiyati ularning keyingi hayotiy anglash bilan bog'lanishida ham namoyon bo'ladi.⁷ Bunda retrospektiv bayon bolalikni faqat o'tmishdagi hodisalar sifatida emas, balki shaxsning ma'naviy shakllanishiga ta'sir ko'rsatadigan tajriba sifatida tasvirlash imkonini beradi. Shunday qilib, Mark Tven va Oybek asarlarida bolalikning ichki dunyosi turli usullarda yoritiladi: birida sarguzasht va yumor, ikkinchisida xotira va hayotiy kuzatuv muhim o'rin tutadi. Ushbu farqlar mualliflarning individual uslubi va asarlarning janriy xususiyatlari bilan ham bog'liq.

3.3. Yumor va kinoyaning badiiy vazifasi

Yumor va kinoya bolalik olamini ifodalashda qahramon xarakterini ochish, ijtimoiy ziddiyatlarni ko'rsatish va muallifning voqelikka munosabatini bildirishga xizmat qiladi. Shum bola asarida yumor qahramonning topqirligi, hozirjavoblighi va murakkab vaziyatlarga moslashish qobiliyatini ko'rsatadi. Kulgili holatlar qahramonning shaxsiy xususiyatlarini ochish bilan birga, u yashayotgan muhitning ziddiyatlarini ham bilvosita namoyon etadi.⁵

The Adventures of Tom Sawyer asarida yumor bolalarning tasavvur olami bilan kattalar tomonidan belgilangan tartiblar o'rtasidagi tafovutni ochishga yordam beradi. Tomning vaziyatlarga o'ziga xos yondashuvi kattalar dunyosining ayrim odatlarini boshqa nuqtayi nazardan ko'rish imkonini yaratadi.⁶

Dikkensning Oliver Twist romanida satirik va kinoyaviy tasvirlar ijtimoiy munosabatlar hamda muassasaviy tartiblarning axloqiy ziddiyatlarini ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega.⁴

Lingvopoetik tahlil jarayonida yumor va kinoyaning quyidagi jihatlari o'rganiladi:

- semantik kontrast va kutilmagan ma'no;
- qahramon nutqining individual xususiyatlari;
- matnning bevosita va yashirin baholovchi mazmuni;
- kulgi orqali tanqid qilinadigan ijtimoiy me'yorlar.

Bu vositalarning badiiy vazifasi ularning matndagi aniq qo'llanishi va konteksti orqali asoslanishi kerak.

3.4. Bola ruhiyati va lingvopoetik ifoda

Bola ruhiyatini badiiy tasvirlashda dialog, harakat, ichki kechinma, tavsif va hikoya qilish nuqtayi nazar muhim vositalar hisoblanadi. Ushbu vositalar orqali qahramonning qo'rquvi, umidi, qiziquvchanligi va atrofdagi hodisalarga munosabati ifodalanadi. Oliver Twist romanida qahramonning himoyaga va mehrga ehtiyoji uning turli vaziyatlardagi kechinmalari hamda boshqa obrazlar bilan munosabatida namoyon bo'ladi.⁴

"Shum bola"da qahramon xarakteri ko'proq harakat, topqirlik va vaziyatga moslashish orqali ochiladi. Qahramonning murakkab vaziyatlarda yo'l topishga intilishi uning hayotiy tajribasi va voqelikka munosabatini ko'rsatadi.⁵

Bolalik asarida xotira va kuzatuv bolalik taassurotlarini badiiy qayta tiklashga xizmat qiladi.⁷ Bu usul o'tmishdagi voqealarni keyingi anglash bilan bog'lash imkonini yaratadi. Lingvopoetik jihatdan qahramonning nutqi, dialoglarning tuzilishi, takrorlar, baholovchi birliklar va tasviriy vositalar alohida tahlil qilinishi zarur. Bunday tahlil muallifning bola ruhiyatini qanday badiiy vositalar orqali ifodalaganini aniqlashga yordam beradi.

3.5. Qiyosiy-tipologik umumlashtirish

Tahlil mezon	Ingliz adabiyoti	O'zbek adabiyoti
Ijtimoiy muammolar	Oliver Twistda ijtimoiy himoyasizlik va tengsizlik	Shum bolada turmush qiyinchiliklari va muhitga moslashish
Erkinlik va tajriba	Tom Sawyerda sarguzasht, o'yin va mustaqillik	Bolalikda xotira, kuzatuv va hayotiy tajriba
Yumor va kinoya	Kattalar dunyosi va ijtimoiy me'yorlarni tanqidiy yoritish	Topqirlik, xalqona yumor va turmush ziddiyatlarini ko'rsatish
Badiiy bayon	Dramatik tasvir, sarguzasht va satirik unsurlar	Yumor, hayotiy kuzatuv va retrospektiv tasvir

Ijodkor konsepsiyasi	Bola taqdiri orqali jamiyat va erkinlik masalalarini yoritish	Bolalik tajribasi orqali xarakter va ijtimoiy muhitni anglash
-------------------------	--	--

Ushbu jadval umumlashtiruvchi tahliliy model hisoblanadi. Undagi har bir xulosani yakuniy ilmiy maqolada asl matndan olingan misollar va tegishli sahifalar bilan asoslash lozim. Qiyosiy tahlil bolalik tasvirida umuminsoniy va milliy-madaniy xususiyatlar o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatadi. Biroq bu farqlarni faqat milliy mansublik bilan izohlash yetarli emas. Tarixiy davr, janr, muallifning individual uslubi va bayon strategiyasi ham bolalik konsepsiyasining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

Ingliz va o‘zbek adabiyotida bolalik olamining badiiy talqini ijtimoiy muhit, erkinlikka intilish, ma’naviy shakllanish, ruhiy kechinmalar va xotira kabi omillar bilan uzviy bog‘liq. Charlz Dikkensning Oliver Twist va Mark Tvenning The Adventures of Tom Sawyer asarlari bolalikning ijtimoiy himoyasizlik, mustaqillik va kattalar dunyosi bilan munosabat kabi jihatlarini turli estetik usullarda yoritadi. G‘afur G‘ulomning Shum bola va Oybekning Bolalik asarlarida esa bola xarakteri, turmush muhiti, yumor va xotiraning badiiy imkoniyatlari namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot doirasidagi qiyosiy kuzatishlar asosida quyidagi xulosalar ilgari suriladi.

Birinchidan, bolalik adabiyotda faqat yosh davri emas, balki ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlar namoyon bo‘ladigan badiiy maydon sifatida shakllanadi.

Ikkinchidan, ijodkor konsepsiyasi bola obrazining xarakteri, voqealar tanlovi, bayon nuqtayi nazari va qahramon xatti-harakatlariga berilgan badiiy baho orqali ifodalanadi.

Uchinchidan, yumor, kinoya va kontrast qahramon xarakterini ochish bilan birga, ijtimoiy ziddiyatlarni ko‘rsatish va muallifning voqelikka munosabatini ifodalashga xizmat qiladi.

To‘rtinchidan, retrospektiv bayon bolalik tajribasini xotira va shaxsiy anglash bilan bog‘lab, insonning ma’naviy shakllanishini yoritish imkonini beradi.

Beshinchidan, ingliz va o‘zbek adabiyotidagi bolalik tasvirini qiyosiy o‘rganish umuminsoniy mavzular bilan milliy-madaniy xususiyatlarning o‘zaro munosabatini aniqlashga xizmat qiladi. Bunda har bir asarning tarixiy sharoiti, janri va individual badiiy uslubi hisobga olinishi lozim. Umuman olganda, bolalik olami muammolarini ijodkor konsepsiyasi va lingvopoetik vositalar birligida o‘rganish qiyosiy adabiyotshunoslik uchun istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. Ushbu xulosalarni to‘liq ilmiy natija sifatida asoslash uchun asl matnlardan aniq misollar, sahifa raqamlari va mavjud tadqiqotlar bilan batafsil qiyoslash zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ariès, P. Centuries of Childhood: A Social History of Family Life. Translated by Robert Baldick. New York: Alfred A. Knopf, 1962.
2. Nodelman, P. The Hidden Adult: Defining Children's Literature. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2008.
3. Leech, G. N., Short, M. H. Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. 2nd ed. Harlow: Pearson Longman, 2007.
4. Dickens, C. Oliver Twist. London: Richard Bentley, 1838. Sahifa raqami foydalanilgan nashrga qarab kiritiladi.
5. Gʻafur Gʻulom. Shum bola. Foydalanilgan nashrning nashriyoti, yili va sahifasi aniqlashtirilishi lozim.
6. Twain, M. The Adventures of Tom Sawyer. Hartford, Connecticut: American Publishing Company, 1876. Sahifa raqami foydalanilgan nashrga qarab kiritiladi.
7. Oybek. Bolalik. Foydalanilgan nashrning nashriyoti, yili va sahifasi aniqlashtirilishi lozim.